

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-10>

УДК 657

ТЕХНОЛОГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ОБЛІК МІЖБАНКІВСЬКИХ РОЗРАХУНКІВ

IMPLEMENTATION TECHNOLOGY AND ACCOUNTING OF INTERBANK SETTLEMENTS

Копчикова Інна Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7752-1603>

Korchykova Inna

Vinnitsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

У статті визначено теоретичні та методичні засади функціонування платіжної системи. Досліджено дефініція «система електронних платежів Національного банку України». Розкрито технологію реалізації міжбанківських розрахунків через систему електронних платежів Національного банку України та при прямих кореспондентських відносинах між банками. Проаналізовано правову основу функціонування платіжних систем в Україні, що являється базою для проведення міжбанківських платежів. Визначено найбільш поширені платіжні інструменти системи електронних платежів. Наведено облікове відображення міжбанківських розрахунків через систему електронних платежів НБУ та при прямих кореспондентських відносинах. Досліджено роль та значення міжбанківських розрахунків в системі електронних платежів.

Ключові слова: кореспондентські відносини, система електронних платежів, кореспондентський рахунок, міжбанківські розрахунки.

В статье определены теоретические и методические основы функционирования платежной системы. Исследована дефиниция «система электронных платежей Национального банка Украины». Раскрыто технологию реализации межбанковских расчетов через систему электронных платежей Национального банка Украины и при прямых корреспондентских отношениях между банками. Проанализированы правовую основу функционирования платежных систем в Украине, что является базой для проведения межбанковских платежей. Определены наиболее распространенные платежные инструменты системы электронных платежей. Приведено отражение в бухгалтерском учете межбанковских расчетов через систему электронных платежей НБУ и при прямых корреспондентских отношениях. Исследована роль и значение межбанковских расчетов в системе электронных платежей.

Ключевые слова: корреспондентские отношения, система электронных платежей, корреспондентский счет, межбанковские расчеты.

Carrying out non-cash settlements in the economic activity of enterprises between suppliers and buyers of products generates mutual settlements between banks. Interbank settlements in the payment system in modern business conditions are of great importance. Understanding the importance of settlement services for business entities in the economic system of the country, the peculiarities of interbank settlements and methods of their improvement at the level of a commercial bank are insufficiently covered in the scientific literature and are extremely relevant. The purpose of writing this article is an in-depth study of the technology of implementation and accounting of interbank settlements as part of the NBU electronic payment system. The article identifies the theoretical and methodological principles of the payment system. The definition of "electronic payment system of the National Bank of Ukraine" is studied. The technology of realization of interbank settlements through the system of electronic payments of the National Bank of Ukraine and at direct correspondent relations between banks is revealed. The legal basis for the functioning of payment systems in Ukraine, which is the basis for interbank payments, is analyzed. The most common payment instruments of the electronic payment system are identified. The accounting reflection of interbank settlements through the system of electronic payments of the NBU and in direct correspondent relations is given. The role and significance of interbank settlements in the system of electronic payments are investigated.

Thus, the National Bank of Ukraine has created all the conditions to meet the needs of EPS participants in the transfer of funds and ensured a high level of security and reliability of interbank transfers in the national currency through this system. To date, electronic payments are the most common and powerful among the banking system. In our opinion, the system of electronic payments of the National Bank of Ukraine is a promising direction for the development of the payment system not only in Ukraine but also in the world.

Keywords: correspondent relations, electronic payment system, correspondent account, interbank settlements.

Постановка проблеми. Проведення безготівкових розрахунків у господарській діяльності підприємств між постачальниками і покупцями продукції породжує взаємні розрахунки між банками. Міжбанківські розрахунки у платіжній системі в сучасних умовах господарювання мають велике значення. Розуміючи значущість розрахункового обслуговування суб'єктів господарювання в економічній системі країни, питання особливостей міжбанківських розрахунків та методи їх вдосконалення на рівні комерційного банку недостатньо висвітлені в науковій літературі та є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних і методичних аспектів функціонування платіжних систем, визначення їх сутності, структури та ролі в процесі реалізації міжбанківських розрахунків присвятили свої наукові роботи такі вітчизняні вчені, як С.Г. Арбузов, О.Д. Вовчак, А.С. Гальчинський, А.Г. Грязнова, Ю.В. Колобов, О.Г. Коренєва, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, А.С. Савченко, Н.Г. Слав'янська. Але швидкий розвиток економічного середовища вимагає постійного моніторингу особливостей реалізації та облікового забезпечення міжбанківських розрахунків.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою написання статті є поглиблене дослідження технології реалізації та обліку міжбанківських розрахунків, як складової системи електронних платежів НБУ

Виклад основного матеріалу дослідження. Національний банк підтримує рух економіки України до безготівкових розрахунків і сприяє розвитку платіжної інфраструктури.

Безготівкові розрахунки – швидкий, зручний та безпечний спосіб оплатити товари та послуги. Розширення сфери безготівкових розрахунків сприяє прозорості платежів та економічному росту країни.

Національний банк встановлює правила для здійснення безготівкових розрахунків та сприяє їх безпеці та надійності.

Метою безготівкових розрахунків є:

- безготівкова економіка;
- розвинута платіжна інфраструктура;
- прозорі, безпечні та надійні розрахунки;

– використання інноваційних платіжних інструментів.

Платіжна система – це платіжна організація, до якої входять члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу грошей. Проведення переказу грошей є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система. Зменшення готівкової маси – основна мета створення платіжних систем. Безготівкова платіжна система призначена мінімізувати витрати на виготовлення готівки, скоротити витрати на її обслуговування, інкасацію, перерахунок.

Розподіл платіжних систем за категоріями важливості здійснюється регулятором для приведення діяльності значущих платіжних систем, які мають значну частку на ринку, у відповідність до міжнародних стандартів оверсайта. На сьогоднішній день єдиною системою важливою платіжною системою в Україні є система електронних платежів (СЕП) Національного банку України. Статус соціально важливих платіжних систем підтвердили п'ять платіжних систем:

- «MasterCard», MasterCard International Incorporated, США;
- «Visa», Visa International Service Association, США;
- «NovaPay», ТОВ «НоваПей»;
- «Western Union», Western Union Financial Services Inc.США/Western Union Network, SAS, Франція;
- «Поштовий переказ», АТ «Укрпошта» [2].

Система електронних платежів (СЕП) Національного банку України – це загальнодержавна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків в електронній формі між банківськими установами, органами державного казначейства на території України (рис. 1).

Порядок функціонування СЕП НБУ, прийняття і виключення з її членів та проведення переказу за допомогою цієї системи й інші питання, пов'язані з діяльністю СЕП НБУ, визначаються Національним банком України.

Національний банк України регламентує та забезпечує функціонування СЕП НБУ, гарантує її надійність і безпеку, організовує та бере участь у проведенні через неї міжбанківського переказу.

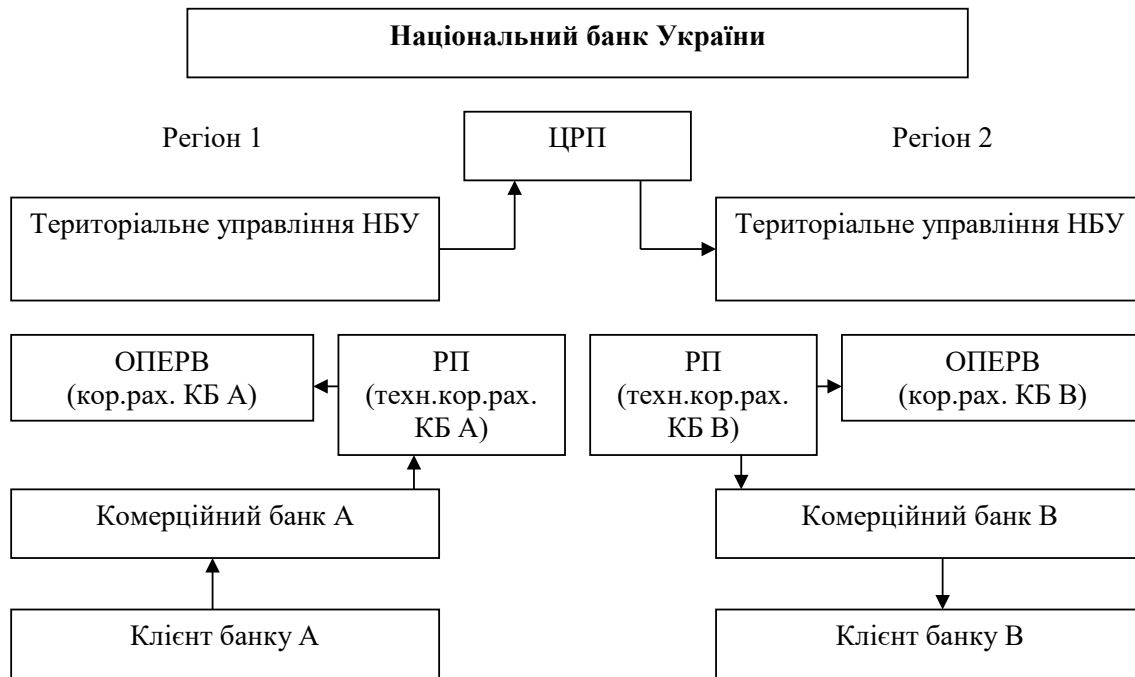

Рис. 1. Порядок реалізації міжбанківських розрахунків через СЕП НБУ

Національний банк створив державну систему електронних платежів – СЕП – для забезпечення розрахунків банків та їх клієнтів у гривні в межах України. Національний банк є Платіжною організацією та розрахунковим банком СЕП. СЕП забезпечує високий рівень безпеки і надійності переказу коштів між банками. СЕП обслуговує 96% міжбанківських платежів у державі, тому вона визнана системно важливою платіжною системою України. СЕП належить до системи валових розрахунків у режимі реального часу (за міжнародною класифікацією – RTGS). СЕП дає змогу відправляти платежі в одному з двох режимів: реального часу і файловою [4].

В режимі реального часу кошти потрапляють на рахунок банка-отримувача миттєво; у файловою режимі час проходження платежу від банка-відправника до банка-отримувача в середньому складає від 10 до 20 хвилин. Учасниками СЕП є Національний банк, банки України та Державна казначейська служба України. У середньому в день СЕП обробляє 1,6 млн платежів на суму близько 199 млрд грн. Проте потенціал СЕП значно більший – запас пропускної спроможності СЕП дозволяє щоденно обробити практично у 10 разів більше документів, ніж теперішні обсяги [4].

Головним призначенням кожної із систем є якнайшвидше транспортування розрахункових документів між банками та переказування коштів від платника до одержувача.

Міжбанківські розрахунки виникають тоді, коли платник та отримувач коштів обслуговуються різними банками, а також при взаємному кредитуванні банків і переміщенні готівкових грошей.

В Україні міжбанківські розрахунки можуть здійснюватися шляхом:

- проведення суми переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в Національному банку України;
- проведення суми переказу через власну внутрішньобанківську платіжну систему;
- проведення суми переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в інших банках або в розрахунковому банку.

Міжбанківські розрахунки – це система безготівкових розрахунків за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають між банківськими установами чи клієнтами банків у процесі їх діяльності [4].

На основі міжбанківських розрахунків:

- 1) відбувається завершення розрахунків між суб'єктами господарської діяльності з купівлі-продажу товарів (послуг), цінних паперів тощо;
- 2) здійснюються розрахунки з фінансовими органами щодо сплати податків та інших обов'язкових платежів;
- 3) реалізуються фінансово-економічні зв'язки між самими банками щодо виконання взаємних зобов'язань.

Формами проведення міжбанківських розрахунків є платежі, здійснювані з використанням:

Таблиця 1

**Законодавчі та нормативно-правові акти,
що регламентують функціонування платіжних систем**

Назва акту	Зміст
Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV	Визначає функції НБУ щодо регулювання діяльності платіжних систем та систем розрахунків в Україні, забезпечення безперервного, надійного й ефективного функціонування та розвитку створених ним платіжних та облікових систем
Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III	Визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків. Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління. Визначає загальні вимоги щодо функціонування в Україні СЕП та порядок виконання міжбанківського переказу коштів через кореспондентські рахунки банків-резидентів у національній валюті.
Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III	Визначає загальні засади функціонування платіжних систем і систем розрахунків в Україні, порядок проведення переказу коштів, а також визначає загальний порядок здійснення нагляду (оверсайта) за платіжними системами.
Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Правління НБУ № 22 від 21.01.2004 р.	Визначає загальні правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб у національній валюті на території України, що здійснюються за участю банків
Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті : Постанова Правління НБУ № 320 від 16.08.2006 р.	Загальні вимоги щодо функціонування в Україні систем міжбанківських розрахунків, порядку виконання міжбанківського переказу коштів через кореспондентські рахунки банків-резидентів у національній валюті
Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні : Постанова Правління НБУ № 755 від 28.11.2014 р.	Визначає основні організаційні засади та порядок здійснення оверсайта (далі – оверсайт) платіжних систем, критерії та порядок визначення важливості платіжних систем, а також вимоги до платіжних систем, що здійснюють діяльність на території України
Положення про забезпечення безперервного функціонування інформаційних систем Національного банку України та банків України : Постанова Правління НБУ № 265 від 17.06.2004 р.	Визначає порядок дій підрозділів Національного банку, банків та їх філій (далі – банки) та інших установ – учасників інформаційної мережі Національного банку (далі – інші установи), пов'язаних із забезпеченням функціонування інформаційних систем у разі виникнення надзвичайних ситуацій відповідно до їх характеру і ступеня впливу
Правила системи електронних платежів Національного банку України : Рішення Ради Платіжної організації системи електронних платежів НБУ, протокол 13.07.2017 № 1; протокол 04.01.2018 № 2	Визначають ключові питання щодо організаційної структури СЕП, умов участі в СЕП, порядку здійснення розрахунків у СЕП, управління ризиками в СЕП, системи інформаційної безпеки в СЕП, порядку вирішення спорів, забезпечення безперервного функціонування СЕП, порядку проведення реконсиляції, ведення учасниками СЕП архіву електронних міжбанківських документів, здійснення Національним банком контролю за дотриманням учасниками СЕП вимог цих Правил.

Джерело: складено автором

а) системи електронних платежів Національного банку (СЕП);

б) власних платіжних систем банківських установ;

в) прямих кореспондентських відносин між банками [3].

Головну роль в організації міжбанківських розрахунків відіграє система кореспондентських відносин.

Кореспондентські відносини – це договірні відносини між банківськими установами, метою яких є здійснення платежів, розрахунків та інших банківських послуг за дорученням один одного.

Предметом цих відносин є переважно два види операцій: з обслуговування клієнтів і власне міжбанківські операції. До перших належать операції з комерційних угод клієнтів та надання їм трастових послуг: платежі на основі різних форм розрахунків (дебетових і кредитових переказів, акредитиву, інкасо), кліринг, операції з цінними паперами, надання гарантій та ін. Власні операції банків охоплюють активні й пасивні операції, купівлю і продаж валют, цінних паперів та ін.

Встановлення між банками кореспондентських відносин – необхідна умова для проведення міжбанківських розрахунків.

Можна виділити два основних види систем кореспондентських відносини:

1. безпосередньо між банківськими установами (прямі кореспондентські відносини);

2. між банківськими установами і центральним банком;

Прямі кореспондентські відносини між комерційними банками встановлюються через відкриття одним комерційним банком кореспондентського рахунку в іншому комерційному

банку на підставі укладеного договору про встановлення кореспондентських відносин.

Прямі кореспондентські відносини використовуються при розрахунках між банками України та банками інших країн.

Кореспондентський рахунок – це рахунок який відкривається комерційному банку для здійснення розрахунків, що їх виконує один банк за дорученням і коштами іншого банку на підставі укладеного договору [1].

Таким чином банки стають кореспондентами, тобто одночасно виступають клієнтами один стосовно одного. Банки-кореспонденти за характером своєї діяльності мають доповнювати один одного з метою найповнішого задоволення потреб своїх клієнтів у банківських послугах.

Необхідність у кореспондентських відносинах виникає, коли банк не може запропонувати певні послуги своїм клієнтам або коли відомо, що інший банк зробить це швидше, краще та дешевше. З огляду на це й обирають банки-кореспонденти. Далі укладаються кореспондентські договори (угоди).

Національний банк здійснює контроль за додержанням банками банківського законодавства та нормативних актів, що регламентують порядок проведення міжбанківських розрахунків (табл. 1).

Виконані банком протягом операційного дня операції за міжбанківськими розрахунками мають бути відображені того самого дня на його кореспондентському рахунку як у балансі банку, так і в балансі територіального управління НБУ.

Бухгалтерські проведення за кореспондентськими рахунками в комерційних банках здійснюються за такою схемою (табл. 2, табл. 3).

Таблиця 2

Схема бухгалтерських записів за кореспондентськими рахунками в комерційних банках (рахунки відкрито в територіальних управліннях НБУ)

Зміст операції	Банк А	Банк Б
Клієнт банку А перераховує кошти за надані послуги клієнтові банку Б	Д ^Т 2600 (платника) К ^Т 1200 (банку А)	Д ^Т 1200 (банку Б) К ^Т 2600 (одержувача)

Таблиця 3

Схема бухгалтерських записів при прямих кореспондентських відносинах

1. Банк А має відкритий рахунок в банку Б		
Зміст операції	Банк А	Банк Б
Клієнт банку А перераховує кошти за надані послуги клієнтові банку Б	Д ^Т 2600 (платника) К ^Т 1500 (рахунок у банку Б)	Д ^Т 1600 (рахунок банку А) К ^Т 2600 (одержувача)
2. У банку А відкрито рахунок банку Б		
Зміст операції	Банк А	Банк Б
Клієнт банку А перераховує кошти за надані послуги клієнтові банку Б	Д ^Т 2600 (платника) К ^Т 1600 (рахунок банку Б)	Д ^Т 1500 (рахунок у банку А) К ^Т 2600 (одержувача)

Висновки. Отже, Національний банк України створив усі умови для задоволення потреб учасників СЕП у переказі коштів та забезпечив високий рівень безпеки і надійності проведення міжбанківських переказів у національній валюті через цю систему. На

сьогоднішній день, електронні платежі є найбільш поширені і потужні серед банківської системи. На нашу думку, система електронних платежів Національного банку України є перспективним напрямом для розвитку платіжної системи не тільки в Україні, а й у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міщенко В.І. Банківські операції : Підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренєва. Київ : Знання, 2007. 796 с.
2. Перелік системно важливих, соціально важливих та важливих платіжних систем в Україні майже не змінився. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/perelik-sistemno-vajlivih-sotsialno-vajlivih-ta-vajlivih-platijnih-sistem-v-ukrayini-mayje-ne-zminivsyia>
3. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
4. Системи електронних платежів. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/sep>

REFERENCES:

1. Mishchenko V., Slavianska N., Korenieva O. (2007) Bankivski operatsii [Banking]. Kyiv: Znannia, 796 p.
2. Perelik systemno vazhlyvykh, sotsialno vazhlyvykh ta vazhlyvykh platizhnykh system v Ukraini maizhe ne zminyvsia [The list of systemically important, socially important and important payment systems in Ukraine has hardly changed]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/perelik-sistemno-vajlivih-sotsialno-vajlivih-ta-vajlivih-platijnih-sistem-v-ukrayini-mayje-ne-zminivsyia>
3. Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukraini [On payment systems and funds transfer in Ukraine]: Zakon Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
4. Systemy elektronnykh platezhiv [Electronic payment systems]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/payments/sep>